

MINTAQADA ASALARICHILIK KLASTERLARINI SHAKLLANTIRISH

Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasining assistenti

e-mail: sohibkulmurotov@gmail.com

tel: +998972792329

Annotatsiya: Maqolada yangi iqtisodiy tuzilmalarni shakllantirishning asalarichilik klasteri tamoyili asoslab berilgan. Asalarichilik klaster tuzilmalarini yaratishning shart-sharoitlari, sabablari va mexanizmlari tahlil qilingan. Asalarichilik klaster sxemasi asosida ishlab chiqarishning xususiyatlari, afzalliklari hamda ular faoliyatini rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: asalarichilik, klaster, raqobatbardoshlik, mintaqa, klasterlash, glaballashuv.

Kirish. Hozirgi vaqtda klasterlar mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshlikni ta’minlovchi mexanizmi hamda iqtisodiy o‘sish drayverlari hisoblanmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida klasterlar sonining tez ortib borayotgani ham ularning samaradorligi yuqori ekanligidan dalolat.

Tadqiqot materiallari va metodologiyasi. Klasterlar jug‘rofiy jihatdan jamlangan, raqobatbardosh, lekin muayyan sohalardagi o‘zaro bog‘liq kompaniyalar, ixtisoslashgan sotuvchilar, xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar, turdosh sohalardagi firmalar va ularning faoliyati bilan bog‘liq tashkilotlar (masalan, standart universitetlar, agentliklar va savdo uyushmalari).

Yuqorida aytib o‘tilganidek, raqobatga qarshi kurashda klasterlarga alohida e’tibor qaratilmoqda, chunki ular bozor iqtisodiyotining boshqa institutlari, xususan, davlat, universitetlar va kompaniyalarning samaradorligini oshirish imkonini beradi. “Klasterlar davlat siyosatini tushunishning yangi va bir-birini to‘ldiruvchi usulini ifodalaydi. Klasterlarning muayyan hududdagi o‘rmini tushunish klasterlarning iqtisodiy ishlab chiqarish salohiyatining ichki xususiyatlari va ularning kelajakdagi rivojlanishidagi mavjud cheklovlar haqida tasavvur beradi”.

Tadqiqot natijalari. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishni tashkil etishda klaster usulidan foydalanish mamlakat iqtisodiyotining tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishning eng samarali usuli sifatida e’tirof etilmoqda. Klasterlar hozir butun dunyoda shu qadar mashhurki, ularning qamrovi ma’lum bir shahar, viloyat, shtat yoki bir qancha chegaradosh mamlakatlar hududiga yetib borishi mumkin.

Hozirgi kunda klasterlar dunyodagi yetakchi mamlakatlar iqtisodiyotining qariyb **50 foizini** qamrab olgan. Masalan, AQShda klasterlar soni – **380 tani** tashkil etgan holda, mamlakatda faoliyat olib borayotgan yirik korxonalarining yarmidan ko‘pini birlashtiradi. Mamlakat **YaIMining 60 foizi** ushbu klasterlarning ulushiga to‘g‘ri keladi.

Klasterlarga odatda tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar, ishlab chiqarish omillari, ehtiyot qismlar, mashinalar yetkazib berish, xizmatlar ko‘rsatish, ba’zan qo‘shimcha tarqatish kanallari va iste’molchilar bilan ishlaydigan korxonalar, infratuzilma provayderlari, fan va ta’lim, axborot va standartlashtirish sohasidagi davlat tashkilotlari kiradi. Ayrim klasterlar doirasida biznes uyushmalari ham tashkil etilishi mumkin.

Klaster sxemasi yuqori jamlash qobiliyatiga ega va mintaqaviy tarmoqlar doirasidagi iqtisodiyotning turli tarmoqlari va tarmoqlari o‘rtasidagi uzviy aloqalarni to‘liq qamrab oladi. Milliy iqtisodiyotda klasterlarning, ya’ni asosiy sanoat mahsulotini ishlab chiqarish uchun o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tarmoqlarning mavjudligi raqobat xarakterini va mamlakatning raqobatbardosh ustunliklarini shakllantirishda geografik joylashuvning rolini ko‘rsatadi.

Hozirda Qashqadaryo viloyatida asalarichilik klasterlari rivojlanmagan. Raqobatbardosh tarmoqlarda klasterlarning yoʻqligi respublika milliy ustunligining zaifligidan dalolatdir. Ishlab chiqarishni qoʻllab-quvvatlamasligi Mintaqa korxonalariga jahondagi texnologik innovatsiyalar bilan birga harakat qilishiga umid qilish imkonini ham bermayapti.

Klasterlash - bu bir-birining raqobatbardoshligini oshirishga oʻzaro yordam beradigan bir-biriga yaqin boʻlgan firmalar va tarmoqlarning birlashmalarini shakllantirish jarayoni. Mamlakatning butun iqtisodiyoti uchun klasterlar ichki bozor uchun oʻsish nuqtalari va xalqaro iqtisodiyotning asosi rolini oʻynaydi.

Asalarichilik sohasini tashkil etishning klaster shakli koʻzlangan maqsadlarni amalga oshirish uchun tarmoqlar oʻrtasidagi muhim aloqalarni aniqlash imkonini beradi. Bu milliy iqtisodiyotning tarkibi masalasiga mutlaqo yangi yondashuv boʻlib, u raqobatbardosh mahsulotni yaratishni (yangi gʻoyalarni yaratishga qodir kadrlarni tayyorlashdan, yuqori sifatli asal mahsulotlarini va xom ashyolarni tayyorlash yoki sotib olishdan) tizimli ravishda boshqarish imkonini beradi. Yakuniy mahsulotni ishlab chiqarish va sotish uchun).

Jahon davlatlarining oʻz iqtisodiyotini rivojlantirishdagi asosiy maqsadi oʻz milliy iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish va jahon bozorida ulushini oshirishdan iborat. Mintaqaviy miqyosda asalarichilik klaster modelini ishlab chiqishdagi strategik vazifa tadbirkorlar psixologiyasini oʻzgartirish, ularga klaster birlashmasi aʼzolari oʻrtasidagi iqtisodiy hamkorlik barcha ishtirokchilar uchun samarali ekanligini tushuntirishdan iborat. Chunki xususiy sektor vakillari iqtisodiy faoliyatda mustaqillikni yaxshi koʻradilar va klasterlarga qoʻshilishni oʻz erkinliklarini cheklash sifatida qabul qilishlari mumkin. Asalarichilik sohasini klasterlashtirish siyosati ijtimoiy texnologik va institutsional tuzilmasini makro darajada modernizatsiya qilishni talab qiladi.

Asalarichilik klaster tuzilmasi boʻlgan rivojlangan iqtisodiyot quyidagi xususiyatlarga ega boʻladi:

- raqobatbardosh asalarichilik tadbirkorliklarining mavjudligi;
- hududlarda raqobatdosh ustunliklarning mavjudligi va ulardan samarali foydalanish;
- asalarichilik korxonalar va tashkilotlarning klasterlar doirasidagi, bir-biridan uncha uzoq boʻlmagan hududiy birlashmasi;
- Keng doiradagi asalarichilik klaster aʼzolari;
- Ishtirokchilar oʻrtasidagi doimiy organik aloqa va oʻzaro taʼsirning yuqori darajasi.

Asalarichilik klasterlarda ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish masshtabni tejash bilan izohlanadi. Bunda oʻrtacha doimiy tannarxning kamayishi hisobiga oʻrtacha umumiy xarajat kamayadi. Bunga misol qilib bozor tadqiqotlari xarajatlarini keltirish mumkin. Barcha korxonalar bitta isteʼmolchiga, yaʼni yagona bozorga xizmat koʻrsatganligi sababli, butun tizim uchun maʼlum bozor segmentini oʻrganish kifoya. Asalarichilik klasterlari Yangi asalarichilarga, asalari uyalari (qutilar), ramkalar, moʻm pardalar, kasalligiga qarshi dori vositalari, stamestkalar, tutun purkagichlar, himoya qalpoqlari, toʻshakchalar, siropdonlar, moʻm yopishtirgichlar, asalarini rivojlantirish uchun ketadigan kerakli asbob uskunalar bilan taʼminlab berish. Aprel oyida asalari oilalarini qoʻshni davlatlarga sotilgandan soʻng zotli yangi ona arilarni (karpas, kornika va bakfast) taʼminlash. Oʻrtacha umumiy tannarxning pasayishi mahsulot tannarxiga ijobiy taʼsir qiladi va mahsulot bozorida aniq narx ustunligiga ega boʻladi. Bu bozorda narx raqobatini taʼminlaydi.

Mamlakatda asalarichilik klasterlar faoliyati bozor iqtisodiyotining oʻziga xos xususiyatlari, ishbilarmonlik muhiti va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan bogʻliqdir. Tuzilish jihatidan innovatsion klasterlar raqobatbardoshlikni oshirish nuqtai nazaridan eng samarali hisoblanadi. Bunda vertikal integratsiyalashgan korxonalarining resurs imkoniyatlari birlashtirilib, yangi bilimlar, texnologiyalar va innovatsiyalarni tarqatishning aniq

yo'naltirilgan tizimi yaratiladi. Bu tizim samarali va tejamkor ixtirolarni innovatsiyaga, innovatsiyalarni esa raqobatbardoshlikka aylantirishi mumkin. Asalarichilik klasterlarning mamlakatimizning ilmiy- texnik salohiyati yuqori bo'lgan hududlarga kiritilishi alohida asalarichilik hududlarni tashkil etadi. Rivojlangan mamlakatlarda bunday yo'nalishdagi klasterlar iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlariga xizmat qiladi, bir-biri bilan raqobatlashmaydi va mamlakat taraqqiyotiga hissa qo'shadi.

Globalashuv va kuchayib borayotgan xalqaro raqobat sharoitida biz Hindiston, Indoneziya, Malayziya, Meksika, Nigeriya, Chili va boshqa mamlakatlarda, shuningdek, arab mamlakatlarida (Marokash, Iordaniya, Suriya, Livan, Misr, Saudiya Arabistoni, BAA va boshqalar).). Hindistonda 2000 dan ortiq klasterlar, jumladan, 388 sanoat va 1657 hunarmandchilik korxonalar mavjud. Klasterlar mamlakat eksportining 60% ni, ayrim yirik klasterlar esa Hindistonda ishlab chiqariladigan ayrim tovarlarning (kiyim-kechak, zargarlik buyumlari va charm buyumlar) 90% ni ta'minlaydi. Hindistonda kichik biznes asosan metropoliyalar va yirik iste'mol bozorlari va mehnat resurslari rivojlangan sanoat va ijtimoiy infratuzilmaga ega yirik shaharlardagi yirik sanoat kompaniyalari atrofida to'planadi. Turli klasterlarda faoliyat yurituvchi kichik korxonalar soni 40-50 dan 1700 tagacha (Dehlidagi texnik jihozlar klasteri misolida) farq qilishi mumkin. Ayniqsa, Hindiston hukumatining yuqori texnologiyali sanoat va xizmatlar (kommunikatsiya texnologiyalari, dasturiy ta'minot, farmatsevtika va boshqalar)ni rivojlantirishda klasterlarning ekspert salohiyatini oshirishni qo'llab-quvvatlashga bo'lgan munosabati samaralidir.

Bunga davlatning texnik siyosati, yirik, o'rta va ko'plab kichik korxonalar munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotni jadal rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan markaziy hokimiyat organlari bilan mintaqaviy va mahalliy hokimiyat organlarining yaqin hamkorligi yordam bermoqda.

MUHOKAMA. Shunday qilib, o'tish davridagi mamlakatlar tajribasi klasterni rivojlantirish g'oyasini iqtisodiyotga davlat aralashuvi ko'rinishidagi klasterlarni tashkil etish davlat dasturi sifatida qabul qilinmasligi kerakligini tasdiqlaydi. Aks holda, klasterlarni siyosiy vositalar bilan maqsadli ravishda yaratish mumkin, degan noto'g'ri fikr paydo bo'ladi. Sanoatni boshqarishga klaster yondashuvi davlat sanoat siyosati tamoyillarini butunlay o'zgartiradi. Bu, ayniqsa, sobiq sotsialistik mamlakatlar uchun to'g'ri keladi, bu esa davlat boshqaruv apparatini to'liq qayta qurish va mahalliy hokimiyat organlarining dunyo qarashini o'zgartirishga olib keladi. Iqtisodiy rivojlanish haqidagi ma'lumotlarga boshqacha qarash talab etiladi - sektorlar emas, balki alohida bozorlar va kompaniyalar darajasida.

Barcha holatlarda asalarichilik klasterlar raqobatbardoshligining asosiy dalili bozor munosabatlari va samarali raqobat natijasida o'zaro bog'langan institutlar va tarmoqlar tizimining yuqori darajada rivojlanganligidir. Milliy innovatsion tizimning shakllanishi va malakali kadrlar paydo bo'lishi davlat siyosati me'yorlari bilan o'lchanadi.

Asalarichilik klasterning rivojlanishi mahsulotning hayot aylanishi nazariyasiga, kompaniyaning bozordagi mavqeiga, ilmiy-texnik siyosatiga asoslanadi.

Mamlakatlardagi ayrim iqtisodiy va tashkiliy muammolar asalarichilik klasterlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu muammolar asosan rivojlanayotgan mamlakatlarda kuzatiladi.

Ishlab chiqaruvchi kuchlarni taqsimlashdagi nomutanosiblik, mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanmaganligi, infratuzilmaning notekis rivojlanishi, tashkilotchilar va davlat o'rtasidagi o'zaro ishonchsizlik, axborot assimetriyasi, tarmoqlardagi raqobatmuhitining nomukammalligi shular jumlasidandir.

XULOSA

Asalarichilik sohasini klasterlashtirishning iqtisodiyotning raqobatbardoshligiga ta'sirini o'rganish jarayonida quyidagi xulosalar chiqarildi:

- mamlakatlar iqtisodiyotining raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida uning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishda eng samaralisi asalarichilik klasterli yondashuv hisoblanadi;
- asalarichilik klasterlari o'z xususiyatlariga ko'ra narx va sifat jihatidan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega;
- Respublikada asalarichilik klasterlar faoliyatining shakli va mazmuni bozor iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlari, ishbilarmonlik muhiti va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan belgilanadi.

Tahlil natijalariga ko'ra biz quyidagi takliflarni kiritamiz:

- makroiqtisodiy darajada raqobatbardoshlikni oshirishning muhim vositasi sifatida xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini asalarichilik klaster sxemasi bo'yicha rivojlantirish zarur;
- hududlarni asalarichilik sohasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda nomutanosiblikni yumshatish vositasi sifatida asalarichilik klasterlardan foydalanish maqsadga muvofiq;
- maxsus iqtisodiy zonalar yuqori investitsion jozibadorligi tufayli asalarichilik klasterlarni rivojlantirish uchun qulay hududlar hisoblanadi;
- iqtisodiyotning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish uchun asalarichilik klasterlari faoliyatini eksportga yo'naltirish maqsadga muvofiq;
- investorlar faoliyatini rag'batlantirish maqsadida turli ma'muriy to'siqlarni qisqartirish, biznes va davlat vakillari o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida"gi PF- 4947-sonli Farmoni.// Lex.uz. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
2. Rustamova D.J. Klasterlarni shakllantirish - iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili. INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 7. UIF-2022: 595-601 betlar.
3. Jamolov, R. Q., Xatamova, D. M., & Xolmatova, M. A. (2022). ASALARICHILIK VA UNING AHAMIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 644-649.
4. Qulmurotov S.J., Iskandarov S.U. "ЗНАЧЕНИЕ ПЧЕЛОВОДСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕГИОНА" International journal of scientific researchers. Germaniya – 2024.
5. Qulmurotov S.J., Iskandarov S.U. "IMPORTANCE OF THE BEEKEEPING SECTOR IN REGIONAL AGRICULTURE" American journal of Business Management, Economics and Banking. AQSH – 2024.
6. Qulmurotov S.J. Asalarichilik tarmog'ining aholi turmush tarzidagi o'rni. O'zbekiston agrar fani xabarnomasi. "Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari" № 2 (14/2) 2024.

7. Qulmurotov S.J. Hududlarda asalarichilik klasterlari orqali asalarichilik sohasini barqaror rivojlantirish tamoyillari. "IQTISODIYOT VA TURIZM" xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali. №3(17) 2024.
8. Qulmurotov S.J., Iskandarov S.U. Управление пчеловодческими кластерами и организационно-экономические механизмы. принял (-а) участие во II Международной научно-практической конференции «НАУКА И ИННОВАЦИИ». 27 февраля 2024.
9. Qulmurotov S.J. Qashqadaryo viloyatida asalarichilik sohasidagi dolzarb muammolar. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE 1-son, 2024
10. <https://mymedic.uz/salomatlik/asal-foydasi-va-zararlari/>